

Klimat społeczny szkoły

Wiesław Poleszak

KLIMAT SPOŁECZNY SZKOŁY

dr Wiesław Poleszak

Zakład Psychoprofilaktyki i Pomocy Psychologicznej

Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie

wieslaw.poleszak@wsei.lublin.pl

Wstęp

Tytuł tego opracowania zawiera trzy istotne pojęcia – *klimat*, *społeczność* i *szkoła*. Warto przybliżyć znaczenie każdego z nich, zgodnie z prawdą psychologiczną - ***jak świat spostrzegamy, tak się w nim poruszamy***. Na wstępie warto przyjrzeć się znaczeniu rzeczownika ***szkoła***. Znaczenie wydaje się oczywiste, aczkolwiek po głębszym zastanowieniu można dostrzec co najmniej dwie jego konotacje. Pierwsza sugeruje budynek, miejsce gdzie zdobywa się wiedzę lub wykonuje pracę. Przy takim rozumieniu trudno w szkole szukać jakiegokolwiek klimatu, tu nie ma miejsca na społeczność.

Nieco inaczej sytuacja wygląda, gdy szkołę potraktujemy jako społeczność, zespół, wspólnotę ludzi – wtedy zasadnym jest pytanie o klimat tej społeczności. Zanim o klimacie, przyjrzyjmy się czym jest ***społeczność***. Najogólniej ujmując, to grupa ludzi, którzy wspólnie zmierzają do tego samego celu i pozostają we wzajemnych relacjach. **Każdą wspólnotę możemy opisać poprzez kilka wymiarów:**

- posiadanie wspólnego celu,
- normy grupowe – regulują wewnętrzne życie społeczności,
- więzi między ludźmi, którzy współtworzą daną społeczność,
- struktura w jaką układa się dana społeczność,
- role grupowe, które wyływają ze strukturalnego charakteru społeczności.

Jakość funkcjonowania społeczności jest pochodną wszystkich wyżej wymienionych wymiarów.

Ostatnim z pojawiających się w tytule pojęć jest ***klimat*** rozumiany jako warunki niezbędne do życia i prawidłowego rozwoju w danym systemie. W klimacie ziemskim (atmosferycznym) do warunków tych zaliczyć należy obieg ciepła i wody, cyrkulacje powietrza, oraz czynniki geograficzne: układ lądów i oceanów, wysokość nad poziomem

morza. Natomiast, w klimacie społeczności szkolnej do warunków tych zaliczyć należy **sześć kluczowych elementów jakie powinien tworzyć wychowawca** (Gaś 2006):

- 1) Doświadczanie przez wychowanka zrozumienia i akceptacji:
  - akceptacja osoby wychowanka,
  - rozumienie mechanizmów jego zachowania,
  - informacja zwrotna oceniająca zachowanie, umożliwiająca wychowankowi branie odpowiedzialności za własne życie.
- 2) Poczucie więzi uczuciowych z wychowawcą:
  - poczucie przynależności,
  - doświadczanie ciepła,
  - doświadczanie opiekuńczości.
- 3) Otwartość we wzajemnych relacjach:
  - wzajemna wymiana uczuć,
  - wzajemna wymiana myśli,
  - konkretność,
  - specyficzność,
  - zaufanie jako wynik wzajemnej otwartości.
- 4) Wzajemny szacunek wychowawcy i wychowanka:
  - wzajemne zainteresowanie cudzym dobrem,
  - poszanowanie indywidualności drugiej osoby,
  - ochrona godności osobistej drugiej osoby.
- 5) Świadomość granic w życiu i rozwoju:
  - destrukcyjne znaczenie braku granic w wychowaniu,
  - znajomość granic,
  - granice jako przejaw zasad,
  - odniesienie zasad do wartości,
  - kierowanie się wartościami drogą do odpowiedzialnego życia.
- 6) Dzielenie się odpowiedzialnością za osiągnięcie zmian w procesie wychowania:
  - wychowawca jest odpowiedzialny za tworzenie wychowankowi warunków do rozwoju,

- wychowanek jest odpowiedzialny za realizację zadań rozwojowych,
- efektem współpracy jest osiągnięcie celów wychowawczych.

Poszukując wymiarów charakteryzujących każdy klimat dostrzega się kilka prawidłowości. Podstawowe cechy klimatu, związanego ze społecznością, to:

- mnogość elementów, które się na niego składają (klimatu nie budują pojedyncze działania, czy zachowania),
- czynniki budujące klimat są mocno zróżnicowane (dlatego trudno go badać i nim sterować),
- dostrzegalny jest on w kontekście wieloletnich obserwacji (co sprawia, że klimatu nie da się zbudować w krótkim czasie).

Klimat rozpatrywany w kontekście celu społeczności szkolnej

R. H. Moos (za Gaś 2006, Collie, Shapka, Perry 2012) definiuje klimat szkoły jako *społeczną atmosferę środowiska edukacyjnego, którego uczestnicy mają różne doświadczenia życiowe*. Atmosfera ta ma pomóc w realizacji celów, dla których została powołana społeczność szkolna. Do celów tych należy:

- wspieranie wszechstronnego rozwoju ucznia,
- integracja wychowania z kształceniem,
- zachowanie proporcji między wiedzą a umiejętnościami i wychowaniem,
- uszanowanie podmiotowości ucznia, czyli prymat potrzeb rozwojowych ucznia nad wymogami przedmiotów,
- oparcie na funkcjach nauczyciela: modelowej, dydaktycznej, instruktażowej oraz wychowawczej.

Proces wspomagania dziecka w rozwoju, ukierunkowany jest na osiągnięcie pełnej dojrzałości w czterech podstawowych sferach: fizycznej, psychicznej, społecznej i duchowej.

Dojrzałość w sferze fizycznej wyrażać się będzie prawidłowym rozwojem fizycznym i związaną z nim sprawnością, ale także z wiedzą i umiejętnościami pozwalającymi prowadzenie zdrowego stylu życia.

Natomiast **dojrzałość w sferze psychicznej** wiązać się będzie z braniem odpowiedzialności za siebie i swój stosunek do otoczenia oraz z satysfakcją czerpaną z życia.

Z kolei **dojrzałość w sferze społecznej** to posiadanie umiejętności adekwatnego funkcjonowania w wymiarze norm i ról społecznych oraz podejmowanie nowych zadań rozwojowych wynikających z wchodzenia w nowy etap życia.

Wreszcie **dojrzałość na poziome sfery duchowej** to posiadanie konstruktywnego systemu wartości i poczucie sensu życia (Gaś 2001).

Naczelnym zadaniem społeczności szkolnej jest aktywne towarzyszenie uczniowi w jego rozwoju, stworzenie atmosfery umożliwiającej realizację celów rozwojowych.

Wsparcie to powinno zawierać następujące działania:

- w sferze fizycznej - chronić zdrowie i życie,
- w sferze psychicznej - pozwalać uczniowi doświadczać poczucia bezpieczeństwa,
- w sferze społecznej - dostarczać uczniowi wzorców konstruktywnych ról społecznych,
- w sferze duchowej - propagować konstruktywne wartości i pomagać w odnalezieniu sensu istnienia.

Powyższe działania powinny przyjąć trojaki formę:

- 1) Budowanie relacji z innymi członkami społeczności:
  - poprzez osobiste zaangażowanie,
  - poczucie przynależności,
  - wzajemne odbieranie i udzielanie wsparcia.
- 2) Rozwój osobisty wszystkich członków społeczności szkolnej:
  - poprzez rozwój osobowy, ukierunkowany na stawanie się lepszym człowiekiem,
  - samodoskonalenie w obszarze pełnionych ról.
- 3) Podtrzymywanie i doskonalenie systemu szkolnego obejmujące:
  - formalne uporządkowanie środowiska szkolnego,
  - jasność obowiązujących zasad,
  - współdziałanie w przestrzeganiu i wzmacnianiu przyjętych zasad (Moos, za Gaś 2006).

Żeby móc doskonalić system jakim jest społeczność szkolna, należy zrozumieć, czym jest system i przez jakie wymiary możemy go opisywać.

Szkoła jako system

Jak wspomniano wyżej szkoła to społeczność ludzi, którzy są we wzajemnych relacjach, łączą ich więzi, mają wspólny cel (choć czasami nie w pełni uświadomiony), do którego dążą pełniąc różne role. Definicja ta opisuje jedynie strukturę tej społeczności. Z perspektywy poruszanego tematu brakuje nam jeszcze informacji o roli jaką mogą pełnić członkowie tej społeczności. Dopiero ona decyduje o jakości klimatu społecznego. Najbardziej spójny model, który ma aspiracje opisania jakości funkcjonowania społeczności to teorie systemowe. Model ten wykorzystuje się zarówno w naukach społecznych, jak i przyrodniczych. Zresztą, z tych ostatnich został przeniesiony do porządkowania systemów ludzkich.

Teoria systemowa zakłada wpływ każdego elementu systemu na całość i na odwrót jakość systemu determinuje życie każdego z tworzących go elementów. Już na pierwszy rzut oka dostrzegamy analogię do życia społeczności szkolnej. Liczba dysfunkcyjnych uczniów wpływa na jakość pracy nauczyciela, podobnie jak sprawność wychowawcy determinuje skuteczność jego działań na wychowanków, co w konsekwencji składa się na atmosferę w klasie, czy szkole. Dodajmy, że system szkolny to nie tylko uczniowie i wychowawcy, ale także rodzice, władze szkoły i personel pomocniczy. Każdy z wymienionych elementów buduje system szkolny, a jakość pełnionych ról determinuje funkcjonowanie systemu szkolnego. Inaczej mówiąc jakość życia szkoły zależy od sprawności każdego z członków społeczności szkolnej, a zwłaszcza tych, którzy funkcjonują w roli specjalistów i budują jakość relacji szkolnych. Za to jak się żyje w społeczności szkolnej odpowiada każdy z jej członków. Pamiętać jednak należy, że zakres odpowiedzialności wynika ze struktury społecznej, a więc z ról jakie pełni dany podsystem w społeczności.

Bertalanffy definiuje system jako „zbiór elementów pozostających we wzajemnych relacjach” (za Radochoński 1987). Do cech charakterystycznych systemu zalicza się najczęściej:

- całościowość
- addytywność
- mechanizację
- hierarchiczną organizację systemu.

Dla sprawnego funkcjonowania systemu konieczny jest adekwatny poziom **więzi emocjonalnych, sprawność w komunikowaniu się (komunikatywność) oraz adaptacyjność w sytuacjach problemowych** – Model Kolowy Davida Olsona *Circumplex Model of Marital and Family Systems* (Olson 1982, Gaś 1995). Różne nasilenie każdego z tych wymiarów i ich wzajemne konfiguracje sprawiają, iż system jest: niepowtarzalny, osiąga różny poziom funkcjonalności/dysfunkcjonalności i posiada specyficzne ograniczenia oraz możliwości rozwoju.

Wymiar **spójności systemu** wyraża się w tym jaka jest więź emocjonalna łącząca członków systemu oraz stopień ich indywidualnej autonomii jakiej doświadczają. Dodatkowo, dla scharakteryzowania wymiaru spójności należy wziąć pod uwagę takie elementy jak:

- **Więź emocjonalna** – wyraża się ona siłą przywiązania, zaangażowaniem w życie drugiego człowieka, zainteresowaniem się jego sprawami.
- **Granice** – świadomość gdzie zaczyna się i kończy się społeczność, kto ją buduje. Dają poczucie wyjątkowości i odrębności danej społeczności. Granice są ważnym elementem dającym poczucie bezpieczeństwa i poczucie tożsamości.
- **Koalicje** – to budowane dla osiągnięcia wspólnych celów podgrupy. Dają poczucie siły w działaniu. Mają raczej charakter krótkotrwały, gdyż skupiają się z reguły wokół określonych interesów. Mogą przyjmować postać konstruktywną lub destrukcyjną.
- **Czas i przestrzeń** – to dwa ważne wymiary dla budowania poczucia wolności i odpowiedzialności, ale też dla siły więzi. Pierwszy z nich mówi o tym, jak dużo czasu spędzamy w społeczności, a ile poza nią. Przestrzeń to miejsce dla poszanowanie indywidualności członka społeczności ale nie kosztem społeczności.
- **Przyjaźnie** – to wskaźnik mówiący o tym, gdzie budujemy głębsze relacje, w systemie, czy poza nim.
- **Podejmowanie decyzji** – to wymiar określający sposób podejmowania decyzji. Określa, na ile społeczność pozwala wszystkim członkom uczestniczyć

w podejmowaniu decyzji, a w konsekwencji w braniu odpowiedzialności za jakość systemu.

- **Spędzanie czasu wolnego, zainteresowania członków systemu** – ten wymiar opisuje sposoby spędzania czasu wolnego i realizacji zainteresowań w kontekście społeczności. Inaczej ujmując, na ile członkowie społeczności spędzają go wspólnie, a na ile indywidualnie.

Spójność systemu to kontinuum, na którym nasilenie elementów charakteryzujących decyduje o jakości funkcjonowania systemu.

Kolejny wymiar opisujący jakość działania systemów ludzkich to **adaptacyjność**.

Ogólnie rozumiana jest ona jako zdolność systemu do zmiany. W szczególności zaś zmiany te dotyczą struktury władzy, układu ról i zasad w odpowiedzi na stres rozwojowy lub sytuacyjny.

Do elementów charakteryzujących wymiar adaptacyjności należą:

- **Wyrażanie opinii** - to otwartość na wyrażanie różnych stanowisk i punktów widzenia. Różnorodność opinii to warunek rozwoju społeczności, aczkolwiek konstruktywna jest wtedy, gdy idzie w parze z umiejętnością przyjmowania jednego ustalonego stanowiska.
- **Kontrola** – oparta na zdrowym rozsądku, dostosowana do poziomu odpowiedzialności członków społeczności.
- **Dyscyplina** – umiejętność respektowania zasad przyjętych przez społeczność.
- **Poziom negocjacji** – sprawność rozwiązywania sytuacji konfliktowych.
- **Pełnione role** – świadomość pełnionej roli oraz zdolność do jej wypełniania zgodnie z wysokimi standardami etycznymi.
- **Zasady** – świadomość i jawność zasad regulujących życie społeczności. Dla optymalnego funkcjonowania społeczności ważnym jest, aby były one wprowadzane w uzgodnieniu z członkami społeczności.
- **Sprzężenia zwrotne** (pozytywne lub negatywne) – dotyczą one jakości relacji i opierają się na społecznej regule wzajemności. Przykładowo agresja budzi agresję, otwartość na drugiego człowieka sprzyja budowaniu postawy otwartości. Zgodnie z zasadą – co siejesz to zbierasz.

Powyższe cechy układają się w cztery rodzaje systemów w zależności od nasilenia charakteryzujących je elementów. Mianowicie, możemy mieć do czynienia z systemami chaotycznymi, elastycznymi, ustrukturalizowanymi, bądź systemami sztywnymi. Najlepiej funkcjonują systemy środkowe, im bardziej skrajne, tym większa dysfunkcjonalność.

Ostatnim wymiarem modelu Circumplex Davida Olsona jest **komunikatywność**, zapewniająca systemowi względną równowagę w zakresie dwóch poprzednich wymiarów. Porozumiewanie jest zdolnością do zrozumienia punktu widzenia drugiego człowieka.

Sprawność w procesie porozumiewania się zależy od zdolności w wymiarze dostosowania poziomu komunikatu do odbiorcy i sytuacji, umiejętności związanych z aktywnym słuchaniem oraz sprawności w identyfikowaniu i unikaniu barier komunikacyjnych.

Warunkiem poprawnego komunikowania się jest umiejętność nadawania jasnych, konkretnych i spójnych wewnętrznie komunikatów oraz podtrzymywanie wymiany informacji. Dzięki temu procesowi możemy poznać potrzeby członków danego systemu.

Olson (1986) wyróżnia następujące wzorce komunikacyjne: emocjonalne oddzielenie, strukturę zdezorganizowaną, relacje zrównoważone, strukturę sztywną oraz emocjonalne uwikłanie.

Wydaje się iż, sprawność systemu szkolnego zależy od świadomego wysiłku jaki włożymy w jego budowanie. Niewątpliwie więcej trudu potrzeby w tych szkołach, gdzie członkom społeczności zabrakło doświadczenia konstruktywnie funkcjonującej społeczności.

Budując zdrowe środowisko wychowawcze warto zwrócić uwagę na następujące prawidłowości:

- 1) skoro problemy jakich doświadczamy są własnością systemu, to należy je rozpatrywać w świetle tego, jak dany system funkcjonuje;
- 2) skoro problemy mają charakter systemowy, to głównym obiektem oddziaływań powinna być jakość funkcjonowania systemu szkolnego;
- 3) ponieważ zdrowie jednostki i społeczeństwa jest wartością to wychowanek od najmłodszych lat powinien żyć zgodnie z tą zasadą, doświadczając jej w różnych aspektach swojego życia;
- 4) aby młody człowiek prawidłowo się rozwijał i zdrowo żył musi się nauczyć brania odpowiedzialności za swoje zdrowie i rozwój.

Wyrazem powyższej odpowiedzialności może być budowanie od najmłodszych lat tradycji dbania o swoje zdrowie. Adekwatna postawa wobec zdrowego stylu życia i odpowiedzialność za siebie i środowisko to gwarancja zadowolenia z życia.

Przy stale zwiększających się trudnościach wychowawczych i zaburzeniach zdrowego stylu życia, koniecznym staje się przeciwdziałanie tym dysfunkcjom poprzez budowanie silnej i sprawnej społeczności szkolnej. Członkowie tej społeczności spędzając wspólnie czas dbają o bliskie więzi, sprawne komunikowanie się i wspieranie się w trudnych sytuacjach. Aby to osiągnąć potrzeba zajęć, gdzie buduje się poczucie wspólnoty, poprzez dzielenie trudów i realizację wspólnych zadań. Godnym polecenia są zajęcia sportowe, czy rekreacyjne, podczas których cała społeczność bawi się razem i odpoczywa. Takie doświadczenia budują i rozwijają więzi.

Wyniki badań nad skutecznością wychowania i profilaktyki potwierdzają, że efektywne działania to te, które aktywizują całą społeczność szkolną i angażują jak największą ilość jej członków.

Podsumowanie

Jak w takim razie sprawić aby szkoła miała pozytywny klimat społeczny? Należy uświadomić sobie, że budowanie pozytywnego klimatu społecznego to proces długotrwały i złożony. Do odniesienia sukcesu koniecznym jest zaangażowanie wszystkich osób reprezentujących społeczność szkolną. Zarówno tych, którzy tworzą szkołę, jak i tych którzy do niej uczęszczają. Przy tak złożonym zadaniu należy zbudować koalicję osób, dla których taki cel jest ważny, i którzy gotowi będą opracować plan i koordynować działania.

Zadaniem takiego zespołu będzie polegało na zrealizowaniu następujących działań (Gaś 2006):

- opracowanie i przestrzeganie jasnych przepisów dotyczących zachowania uczniów w placówce i poza nią,
- kształtowanie normatywnych oczekiwań dotyczących jakości funkcjonowania wszystkich uczestników życia w lokalnej społeczności,
- budowanie troskliwej społeczności wychowawczej, w której dojrzałsi, silniejsi i bardziej zaradni życiowo służą pomocą osobom mniej dojrzałym, słabszym i mniej zaradnym życiowo,

- organizowanie różnorodnych możliwości włączania wychowanków w działania pozalekcyjne organizowane przez szkołę lub w pomieszczeniach szkoły,
- rozwijanie wolontariatu uczniów tak w środowisku szkolnym, jak i w lokalnej społeczności.

Bibliografia:

Collie R. J., Shapka J. D., Perry N. E. (2012), *School Climate and Social-Emotional Learning: Predicting Teacher Stress, Job Satisfaction, and Teaching Efficacy*, „Journal of Educational Psychology”. Advance online publication. Doi. 10.1037/a0029356.

Fan W., Williams C. M., Corkin D. M. (2011), *A Multilevel Analysis of Student Perceptions of School Climate: The Effect of Social and Academic Risk Factors*, „Psychology in the Schools”, Vol. 48(6).

Gaś Z. B. (2006), *Profilaktyka w szkole*, WSiP, Warszawa.

Olson D. H., McCubbin H. I.: *Circumplex Model of marital and family systems*. Springfield. Ill, 1982.

Radochoński M. (1987), *Choroba a rodzina*, WSP w Rzeszowie, Rzeszów.